

tók. A tetovált maorik gipszarca alatt pedig éppen ilyen, csak nyilván korábbi sorszámok szerepelnek: D – 136. Dumoutier-t megszállottan érdekelték a különféle népek fejének arcának jellegzetességei. Ebből viszont érdekes következtetés adódik, talán egyáltalán nem mellékes megjegyzés Menteli neve alatt sem a nemzeti hovatartozás jelölése, *Hongrois*. Lehet, hogy ő volt egzotikus népünk első képviselője, akivel a nagy francia frenológus találkozott, ezért számára Mandelli volt a jellegzetes magyar. „Menteli D – 465 Hongrois.”

T I L M A N N L A H M E

A MANN CSALÁD

részlet

A Mann család kormányzása nem könnyű feladat. Ebben az évben még nehezebb, mint máskor, és az erős, határozott Katia Mann, aki 58 éves lett a nyáron, teherbírásának határán jár. Egyfelől az érzékeny, teljes mértékben munkásságára koncentráló Thomas Mann szükségletei, aki semmilyen gyakorlati kérdésben nem nyújt neki segítséget, és ha felesége távollétében állít be a kifutófiú a kitisztított öltönyökkel, kénytelen elküldeni őt, mert nem tudja, hol található pénz a házban; másfelől a sok gyerek a számtalan problémájával és követelésével; ráadásul még a Zürichben élő öreg anyjával járó gondok, akinek a leveleiben zavarodottságra utaló jelek mutatkoznak; végül a kaliforniai környezet megszokása, ami Katia Mann-nak nehezebbre esik, és nem utolsósorban a házépítkezés. Augusztusi látogatásuk alkalmával Meyerék! még egyszer előadták azokat az érveiket, amelyek szerint az aktuális

Tilmann Lahme eddig nagyrészt publikálatlan levelek és naplók felhasználásával készült könyve, amely 2015-ben a frankfurti S. Fischer kiadónál jelent meg, magyarul pedig az Európa Könyvkiadó fogja kiadni, Thomas Mann családjának történetét dolgozza fel 1922-től 2002-ig, az utolsó gyermek haláláig. Thomas Mann-nak hat gyermeke született feleségétől, a dúsgazdag és köztiszteletben álló müncheni családból származó Katia Pringsheimtől. 1905-ben házasodtak össze, és még ebben az évben megszületett első gyermekük, Erika. Egy év múlva követte őt Klaus Mann, a későbbi író, majd 1909-ben Golo (Angelus Gottfried Thomas) Mann, akiből neves történész lett. Utána, 1910-ben újabb leány született, Monika Mann, majd hosszabb szünet után, 1918-ben megint leány, Elisabeth, végül 1919-ben Michael. Lahme a szülőkével együtt voltaképp nyolc párhuzamos életrajzot szerkeszt egybe: kronologikus rendben előrehaladva, bőségesen idézve az ismeretlen dokumentumokból, mintegy a szereplők saját szemszögéből évenként sorra veszi, kivel mikor mi történt. Módszere szigorúan tárgyias: nem kommentálja, értelmezi a tényeket és forrásokat, hanem csak beszélteti őket. Magának Thomas Mann-nak az ismertnek vélt, sokszor feldolgozott élettörténete is számos új és mehökkentő adalékkal gazdagodik, de igazán a hat gyermek külön-külön, valamint egymásra és a szülőkre vonatkoztatott története bizonyul elképesztően érdekesnek és rémesnek. Kínos, aggályos, nevetséges részleteikkel együtt végeredményben tragikusnak. Hat,

helyzetben el kellene állniuk ettől. Mannék meghallgatták őket, de mégis az építkezés mellett döntöttek, Meyerék pénze nélkül is, csaknem olyan dacosan ragaszkodva elhatározásukhoz, mint Klaus Mann a *Decisionhöz*². Talán túlságosan megtetszett Thomas Mann-nak az építészeti tervrajzon az ő majdani írói műhelye, a külön háló- és fürdőszobával ellátott „stúdió”, semhogy le tudott volna mondani róla vagy akár csak várni tudott volna rá; továbbra is arra spekulál, hogy ha igazán megszorul, számíthat Agnes Meyerre.

Szeptemberben Katia Mann az építkezéssel járó problémákról, „az emberek hanyagságáról és megbízhatatlanságáról” számol be Klaus fiának, aki elutasította a családi kérést, hogy állítsa le a folyóiratot, és hónapról hónapra tovább kínlódik a *Decisionnel*. A karácsonyt talán mégis sikerül már az új házban ünnepelni, írja még Katia Mann. Élénk gyerekforgalmat remél, noha „mint tudható, nincs elég gyerekszoba, mert az átkozott Agnes teljes csődöt mondott”. Az anya beszámol Klausnak a családról, Golóról, „aki kétségkívül maga sem a legszimlább és legkényelmesebb eset”, de a szüleinek „kedves és bátorító lakótársa”. Ír Michaelről, aki a családjával átköltözött San Francisco közelébe, és három zenésznövendéknek tart órákat. „A fiú tulajdonképpen igazán rendes és megható, komoly és nagyon igyekszik, és ha nem lesz belőle semmi, akkor ennek oka csakis fogyatékos képességei lehetnek.” Hogy Michael hegedűjátéka javult ugyan, de „minden bizonynyal gyenge a formálása”, ezt az apa jegyezte föl. A szülők csak mérsékeltlen bíznak legkisebb gyermekük zenei képességeiben.

És levelében Katia Mann máris a következő bajos gyereknél tart, akinek van ugyan saját lakása Santa Monicában, a szülők ízlése szerint mégis túl sokat tartózkodik náluk. „Hogy a Mönle³ is híjával van a képességeknek, ahhoz nem fér kétség, de hát Istenem, nem ez az egyetlen hiányossága, és az együttélés ezzel az egocentrikus, hóbortos, narcisztikus, amellet gyakran furcsamód agresszív és könyörtelen teremtéssel eléggé vigasztalan.” Végül még a vendéglátó ország is kap egy anyai pofont. „*Taedium Americae*”-jéről – Amerika-undoráról – előző levelében írt Katia Mann Klausnak. Semmi türelem nincs benne az iránt, ahogy Amerika a hadba lépés peremén taktikázik. „Gyalázat volt és marad”, írja most, „hogy csak az orosz háború *negyedik* hónapjában kezdik végre a segítségnyújtás módszereit Moszkvában megbeszélni. És a neutrality act felfüggesztését most majd megint egy hónapig fogják vitatni. Mindig mondom, soha többé demokráciát!” A „gonosz öreg Mielein”, ahogy aláírja a levelet, volt már jobb kedvű.

Erika Mann Londonban beszédeket ír és olvas be a *Deutsche Hörernek*, amelyeket a BBC Németországba sugároz. Aki hallgatja az ellenséges propagandát és rajta csípik, a legrosszabbra számíthat. Ebben az évben hozzák meg az első halálos ítéleteket a külföldi rádióadók hallgatásáért. Erika Mann mélységesen gyűlöli Hitlert és az övéit, és beszédeiben ezt a gyűlöletet csak nehezen leplezi. Propagandisztikus szempontból a gyűlölet nem szerencsés. A hallgatóknak nyújtani kell valamit, reményt vagy legalább információkat a meggyőzésük érdekében. Ezért Erika Mann kifejti német hallgatóinak, milyen óriási az ellenfelek világa, amelyekkel szemben Németország hosszabb távon nem fogja tudni az akaratát

részikereik ellenére lényegében kisiklott életű, de legalábbis boldogtalan ember története, a Nagy Ember árnyékában.

A közölt részlet a család amerikai emigrációja idején, 1941/42-ben „játszódik”. Az érthetőség kedvéért néhány magyarázó lábjegyzet utal olyan információkra, amelyek az itt nem közölt előzményekből következnek. – *A fordító*

² Eugene Meyer dúsgazdag amerikai bankár és vállalkozó volt, a *Washington Post* tulajdonosa. Felesége, Agnes E. Meyer Thomas Mann nagy rajongója és támogatója.

² Klaus Mann hamar csődbe ment amerikai folyóirata.

³ Monika Mann (1910–1992). 1940-ben férjével, a magyar Lányi Jenővel együtt Kanadába tartott, amikor hajójukat elsüllyesztette egy német tengeralattjáró. Lányi odaveszett, Monika Mann túlélte a katasztrófát.

érvényesíteni; hogy azon a sok idegen népen, amelyeket alsóbbrendű embereknek tekint és akként kezel, huzamos időn át nem fog tudni uralkodni; és arra a belátásra apellál, hogy le kell mondani az „erősebbik jogáról” és az olyan örült rögeszmékről, mint hogy a német-ség kiválasztott uralkodó faj. „Ne ellenkezzenek ezekkel a belső hangokkal szemben, amelyek jobban és behatóbban szólítják meg Önöket, mint amennyire mi képesek lehetünk. Ne essenek kétségbe! De ne várjanak tovább. A döntés még az Önök kezében van!”

Golo Mann tőle telhetőleg segít, asszisztál apjának, támogatja anyját, és ismét előveszi csaknem kész könyvét Friedrich von Gentzről, hogy átírja az amerikai közönségnek. De azzal, hogy kénytelen szüleivel együtt élni, nincs kibékülve. Független akar lenni, saját életét akarja élni, saját maga akar pénzt keresni. Agnes Meyer igyekszik neki tanári állást szerezni valamelyik college-ban – időközben jobban megismerte Thomas Mann másodszülött fiát, és szimpatizálnak egymással. Erőfeszítéseit egyelőre nem kíséri siker. De tovább próbálkozik, és baráti levélkapcsolatban maradnak, karácsonyi ajándékok nélkül is.

Saját helyzetének kilátástalansága, a nyomasztó háborús hírek, amelyek korántsem engednek arra következtetni, hogy mint apja gondolja, hamarosan vége lesz az egésznek, melankolikus levelekre készítetik Golo Mannt. Éppen most, a derűs kaliforniai ég alatt, szükségét érzi, hogy köszönetet mondjon Manuel Gassernek, a svájci barátának, aki felszabadította homoszexuális gátlásai alól: „Hogy találsz bennem valamit, az nekem akkor nagy és szép meglepetés volt. Ahhoz voltam szokva, hogy a legkomolyabb szimpátiáimat is csak egyoldalúan éljem ki, és ebben az esetben sem vártam sokkal többet, mint a valójában kevés előzőben.” Amerikában még nem találta meg az igazit, írja a barátjának négy hét múlva. Így alkalmilag, inkább mélabúsan, mint örömmel, a megvásárolható szexhez folyamodik.

Csaknem minden a pénz körül forog ebben az évben; és csaknem minden Agnes Meyer körül forog. A családban gyökeret vert az a nézet, hogy a nő szerelmes az apába, nemcsak abban az értelemben, hogy tiszteli, rajong érte, csodálja benne a nagy embert, hanem a szó szoros értelmében. Erika Mann tavasszal közölte az apjával, hogy Agnes Meyernek korábban viszonya volt Paul Claudel francia íróval és diplomatával. „Alighanem ez lett volna az én dolgom is”, jegyezte föl Thomas Mann ingerülten a naplójában. A Claudelre vonatkozó híresztelés nem igaz, és hogy Agnes Meyer valóban másra áhítozott volna Thomas Mann részéről, mint hogy a nagy író közelében lehessen és be legyen avatva művészetének titkaiba, ez bizonytalan. Alkalmak különben alig kínálkoztak – Katia Mann nincs ugyan mindig jelen, mikor férje Agnes Meyerrel beszélget, de mindig ott van a közelben. A Mann család legkésőbb 1941 tavaszától fogva mégis meg van róla győződve, hogy Agnes Meyer rendkívüli segítőkészségének igazi indítéka az, hogy szeretne Thomas Mann szeretője lenni.

Október 7-én és 8-án Thomas Mann leül az íróasztalához, és még az írásnak szentelt délelőttöt is feláldozza, hogy a mecénás asszonynak levelet írjon, amelyet naplójában „közokiratként” aposztrofál. Agnes Meyer beszámolt neki arról a „sejtéséről”, hogy Thomas Mann nincsen jól, és hozzáfűzte: „Segítségére lehet-e Önnek valamilyen módon a barátnője?” Igen, lehet. Levélét Thomas Mann úgy olvassa, mint „a rossz lelkiismeret tanújelét” – már rég magáévá tette Klaus és Erika Mann-nak azt a nézetét, hogy Agnes Meyer morális kötelességének érzi, hogy segítsen neki. Válaszát hosszas kerülővel kezdi. Beszámol az életéről, annak derűs oldalairól, a boldogító művészi erőfeszítésekről, de az emigráció nyomasztó terheiről is, a világhelyzet súlyáról, a nemzetiszocializmus iránt érzett gyűlöletéről és az egészségéről („amely tulajdonképpen nem ismeri sem az igazi jó közérzetet, de a komoly betegséget is csak alig ismeri”), hogy végül, sok levéloldal után, rátérjen a lényegre: a házépítésre. Ez kétségtelenül „kissé merész, önféjú csíny” volt, de alapvetése éppen életének stílusa és szokásai voltak. Az elmúlt években hét alkalommal tüntették ki itt Amerikában díszdoktori címmel, de arra nem gondolt senki, hogy gyakor-

lati téren segítsen neki. Hermann Hesse barátjának egy gazdag mecénás házat épített Svájcban. „Vajon ebben az országban miért nem jutott eszébe soha egyetlen városnak, egyetlen egyetemnek sem, hogy valami hasonlót ajánljon fel nekem, ha nem másért, csak »becsvágyból«, és hogy azt mondhassa: »We have him, he is ours?«” Így most ő maga építi fel magának a házát, hitelbe. Ha a könyveiből jelenleg nem fogy is annyi, mint régen, de biztosan jobb idők is jönnek majd nemsokára, legkésőbb, ha kész lesz a *József*. „Olyan vállalkozás” ő, amelybe „érdemes befektetni”.

A tapintatos Agnes Meyer nem céloz arra, hogy Thomas Mann egyáltalán nem óhajtott meghosszabbítani a nagyvonalúan dotált princetoni vendégtanári állását, amelyet ő szerzett neki; azt sem említi, hogy a vendéglátó ország elégtelen támogatására vonatkozó panaszai kissé furcsán hangzanak, ha figyelembe veszi az ember a többi, valóban rászoruló emigránst, beleértve Heinrich Mannt is. Segíteni akar. De a maga módján akarja ezt megtenni. Hogy egyszerűen pénzt adjon neki, „az nekem, Önre tekintettel, soha nem volt elég jó”, írja később. A washingtoni Library of Congresshez fordul, a nemzeti könyvtárhoz, amelyet ő és a férje évek óta támogatnak, és elintézi, hogy Thomas Mannt kinevezzék *Honorary Consultant*nak. 400 dolláros havi fizetést kap érte. A pénz egy alapítványi alaptól származik, amelyet Agnes Meyer kezel, de Thomas Mann erről nem szerez tudomást. Ellenszolgáltatású évente tart egy előadást a könyvtárban, és hivatalosan tanácsadóként működik. Az amerikai mecenatúra finom módja ez, amely nem foglal magába közvetlen pénzkifizetést, és így nem jár kínos kötelezettségérzésekkel. Thomas Mann azonnal felismeri, milyen elegánsan járt el gazdag barátjánál. „Szebb megoldást elképzelni sem lehetett volna”, írja Agnes Meyernek, „és vagyok annyira művész, hogy szinte jobban örüljek a formájának, amelyet Önnek köszönhetek, mint a »tartalmának«.”

Örvendetes fináléja ez a Mann család nem éppen szubtilis kísérleteinek, hogy hozzáférjen az „átkozott Agnes” pénzéhez – pénzügyi szempontból még attraktívabb is, mint a külön-külön követelések, mivel a Libraryval való egyezés határozatlan időtartamú. Decemberben Thomas Mann levelet kap Agnes Meyertől, aki arra céloz, hogy minden jóindulata ellenére nem vak, azaz látja, milyen üzemek folynak az apa háta mögött; „vádolja a gyerekeket”, jegyzi fel magának Thomas Mann, „lehangoló, de félig találó”. A barátónak ez a levele is, mint a legtöbb, a papírkosárban végzi (míg Agnes Meyer természetesen Thomas Mann összes levelét megőrzi). Arról vajon beszámolt-e az írónak, hogy Klaus Mann ősszel ismét közvetlenül hozzá fordult, és pénzt kért a *Decision*re? Elutasította, de küldött Klaus Mann-nak egy csekket személyes célokra. Kapcsolata a *Washington Post*tal lehetetlenné teszi, hogy más amerikai publikációt támogasson, ez a magyarázata. Talán nem ez volt az egyetlen ok: legkésőbb Klaus Mann kolduló levele felnyithatta a szemét, hogy milyen hátsó szándék rejlik Erika Mann 15 000 dolláros levele mögött.⁴

Válaszában Thomas Mann védelmébe veszi a gyerekeit, akiket nem úgy ismer, mint akik olyannyira az ő zsebében élösködnének, mint Agnes Meyer hiszi, és „akiknek vámpíri természetéről Ön túlságosan sötét képet alkot”. Hogy legalábbis félig-meddig igaza van, csak a naplójában ismeri el. Gyerekei közül csak az egyik „esetében”, írja a levelében, „kell bizonyos kisebrendűségről beszélni”. De egyébként, „ha az ember kellő méltányossággal veszi szemügyre a dolgot, tulajdonképpen nagyon is komoly igyekezetet, jó akaratot és szerénységet tanúsítanak”. Kiemeli Michael zenei erőfeszítéseit, akit időközben felvettek a San Franciscó-i szimfonikusok ifjúsági zenekarába; aztán behatóan foglalkozik Golóval, dicséri szerénységét és derekas próbálkozásait, hogy előbb Európában kötelezze el magát, most pedig itt Amerikában kapjon tanári állást. A két legidősebbre, akikről persze tudja, hogy Agnes Meyert csöbe akarták húzni, csak mellékesen tér ki: „Ha Erikára

⁴ Erika Mann a szülők tudta nélkül levelet írt Agnes Meyernek, és apja szükségleteire és nyugalmára hivatkozva 15 000 dollárt kért tőle a házépítésre, azzal a hátsó szándékkal, hogy ebből 3000 dollárt Klausnak adna a folyóiratára. Agnes Meyer elhárította a kérést.

gondolok, egyszerűen megesik rajta a szívem, Klaus legalábbis megindító, Elisabeth elvégzi, ami emberileg lehetséges, és persze csak Moni az, aki nem csinál semmit.”

Erika Mann visszatért Londonból. Fogalma sincs, hogyan lehetne megszabadítani Klaus öccsét a romlásba döntő folyóiratától: „folyton újabb és újabb tervecskék nyüzsgönek a megbabonázott fiú fejcskájában, ékesszóló ál-logikájával minden ellenvetést tönkre locsog, miközben a tetejébe még nagy bátorságával, megindító szorgalmával és ezzel a számomra tisztára felfoghatatlan szenvedélyességével kis híján a szívem szakasztja meg. Micsoda megpróbáltatás!”

1941 decembere még három fontos eseményt hoz: Amerika hivatalosan is belép a háborúba Pearl Harbor megtámadása után, és hadat üzen Németországnak. Pacific Palisadesben nem készül el Mannék háza. És a *New Yorker*ben két részes, nagy cikk jelenik meg Thomas Mannról.

Az igényes, népszerű, gunyoros tónusú magazin Thomas Mann kedvenc olvasmányai közé tartozik. Janet Flanner *Goethe in Hollywood* címmel sziporkázó, roppant szórakoztató és pletykálkodó portrét készített, amelyben megpróbálja elmagyarázni, hogyan lett Thomas Mann kora irodalmi emlékműve, a legnagyobb élő író, noha ő maga olyan zárkózott, merev és régimódi ember, mint egy „remekbe szabott sétabot”, és a regényei olyan komplexek, amilyen cselekményszegények. Mégis bámulatos mennyiséget adnak el belőlük – és Flanner közli azokat a számokat, amelyeket Thomas Mann amerikai kiadójától kapott az egyesült államokbeli eladásokról: a *József Egyiptomban* 47 000 példányban kelt el a szabad kereskedelemben és 210 000 példányban a „Book of the Month Club” könyvsorozatban; *A Buddenbrook házból* 48 000 példányt adtak el, a *Stories* című novellagyűjteményből 92 000 példányt, a *The Magic Mountain*ből, amely a legismertebb regénye Amerikában, több mint 125 000-et.

Méltatja a cikk Thomas Mann szerepét mint Hitler ellenpólusát, de közben Flanner nyakleveseket is kioszt a politikus Thomas Mann-nak – foglalkozik az 1914-es háborús lelkesedésével és az antidemokratikus *Egy apolitikus ember szemlélődései* című könyvével, és nem marad említetlenül az 1933 és 1936 közti hallgatása sem. Janet Flanner sejteti, hogy bizalmas információkat szerzett a családon belülről. Hogy kitől, már a cikkéből kiderül – mellékesen egészen jól ismeri New Yorkból Klaus Mannt. Leír egy jelenetet 1933 márciusából, amikor a két legidősebb, politikai téren tisztánlátó gyermek állítólag telefonon közölte az apával, hogy Münchenben rossz az idő, nem jöhet haza. Thomas Mann nem értette a célzást. Igen, itt Svájcban is rossz az idő. Csak Katia Mann értette meg, hogy nem az időjárásról van szó. Ezt követően Erika Mann-nak, a család „szuperintendensének” nagyjából két évre volt szüksége, hogy meggyőzze apját: nyilvánosan szembe kell fordulnia a náccal. És aztán Erika napszemüveg mögé rejtőzve visszautazik Münchenbe, és kimentti a *József* kéziratát a náciaktól körülvelt szülői házból...⁵

Erikát és öccsét, Klaus Janet Flanner világotatókként mutatja be, akik mindenütt sikeresek és közkedveltek. A német emigrációs közösséget szorosán a kezükben tartják. Azt mesélik, hogy csak az mondhatja magát igazán menekültnek, aki bírja Klaus és Erika Mann áldását. Golo Mannt a család konzervatívjának nevezi, urbánus apja komor, vidéki változatának, aki úgy döntött, hogy történész lesz, mert ez egyike azoknak a kevés dolgoknak, amiknek az apja nem nevezhető. „Poor Monika” már a hajószerecsétlensége előtt csak a „szegény Monika” volt a családban. Elisabeth házasságát a nála 36 évvel idősebb antifasisztával, Giuseppe Borgesével Janet Flanner „ultraromantikus házasságnak” nevezi. Végül Michael, a legfiatalabb, hegedűs igyekszik lenni és az anya kedvence. Katia maga a cikk szerint a Mann család ügyvivője, aki már nem egy kiadóban keltette föl azt a vágyat, hogy Thomas Mann bárcsak agglegény maradt volna. Az apa Flannernél egoistaként és önimádóként jelenik meg, aki mindenestül nagy művére koncentrált.

⁵ Könyve egy korábbi részletében Tilmann Lahme kifejti, hogy ez a széles körben elterjedt és a Mann család által is hitelesített történet: legenda, egy szó sem igaz belőle.

Thomas Mann élvezettel olvasná ezt a portrét, csak ne róla szólna. Így bosszankodik és szidja a „vicclapba illő garázdaságot”. Miközben mérgeledik a téves részletek, a pletykák és az apró gonoszságok miatt, fel sem tűnik neki, hogy rendkívüli közszereplői helyét – és azt a tényt, hogy senki máséhoz nem hasonlítható *amazing family*je van – ez a cikk csak megerősíti. Thomas Mann, még Janet Flanner kritikus szemével nézve is, a modern Goethe Hollywoodban.

*

Az 1942-es január–februári dupla szám után Klaus Mann *Decision*je örökre lehunytja „szelíd, okos szemét”. A csődöt nem lehetett tovább halogatni. „Rettentő szomorú vagyok”, írta Klaus Mann már a végső felágaskodás előtt is. „Nemcsak azért, vagy elsősorban nem is azért, mert maga a folyóirat odaveszett, és nem is csak a sok hiábavaló fáradság és vesződség miatt, hanem mert az egész slamasztika azt mutatja meg amúgy istenigazából, hogy a magunkfajta mennyire nem akarja, nem becsüli, nem méltányolja ez a kétes világ.” Erői felörlődtek. Klaus Mann a New York-i Hotel Bedfordban leül az íróasztala elé, és *The Last Decision* címmel ír egy dühöngő vádiratot, amely gyűlölködő kirohanás az amerikaiak ellen, akiknek az igazi arcát az elmúlt hónapokban ismerte meg: „Érzéketlenek, sznobok, önzők. Megbénítja őket hiúságuk, megszállottjai annak a szenvedélyüknek, hogy minél több pénzt lapátoljanak össze. Megaláztak, kinyírtak és tönkretettek: és ezt határtalan renyhességüknek és pökhendiségüknek köszönhetem, és annak, hogy döbbenetes mértékben hiányzik belőlük a részvét képessége és az alkotó képzelőerő.” Kétségbeesett búcsú ez a szöveg. Klaus Mann túlradagolja magát altatókkal, és lefekszik a szállodai ágyára meghalni. A *Decision*-munkatárs és barát, Christopher Lazare barátja még épp idejében talál rá.

A Csendes-óceánig mindebből nem hatol el semmi. Katia Mann-nak van épp elég más gondja. Végre kész az új ház a Pacific Palisades-ben a San Remo Drive-on, be lehet költözni: húsz szoba 485 négyzetméternyi lakóterületen, kilátás a tengerre, a telek 4000 négyzetméternyi, a kertben pálmák és citromfák nőnek. Most meg kell szerveznie a költözködést. Katia Mann kicsit borzad ettől a „kastélytól”. New Yorkba arról számol be, hogy Golo erős támasza. Monika húga ellenben, aki a szülők ízlése szerint túl sokat tartózkodik náluk, ahelyett, hogy Santa Monica-i lakásában lenne, a költözködés tájkán nem mutatkozik, még azért sem, hogy a saját holmiját összepakolja, „a költözködés napján azonban pontosan megjelent új otthonunkban, hogy felszolgáltassa magának az ebédjét”. „Igazán elkeserítő”, írta Katia Mann nemrég Klausnak, „hogy épp ennek a gyermeknek kell olyan megrögzötten kitartania mellettünk, de végül Gölchen (aki pedig, a jóisten a megmondhatója, egyáltalán nem kedveli őt) és én mégis úgy találtuk, hogy túlságosan kemény dolgoz lenni épp most változtatni ezen, úgyhogy egy ideig (?) hadd menjen csak így tovább.” Ez az idő néhány hét múlva véget ér. A család Thomas Mann-nal együtt megvitatja a Monika-ügyet, és ennek alkalmából az apa arra ragadtatja magát, hogy „elkeseredésemet végképp szabadjára engedjem. Ragaszkodom eltávolításához.” Elmúlt az oly szörnyű módon megözevgyült Monika Mannra kiszabott családi tilalmi idő, ha volt egyáltalán.

Thomas Mann is többnyire rosszkedvű ebben az időben. A költözés felborítja rendezett életét, és ha tevőlegesen nem is vesz részt benne, hanem a segéderők instruálását és a tényleges költözködést feleségére és Golo fiára bízva, bensőleg mégis fel van dűlve. A megszokott dolgozószobái rend néhány napig nem áll helyre, és így kénytelen hálószobájában ideiglenes munkahelyen írni. „Fáradt és szomorú vagyok”, jegyzi föl a második napon az új házban. „A keretben ültem, K. vállára hajtva a fejem.” A költözés előestéjén még egy „tömeg-party” is el kellett viselnie barátok körében, Franz Werfelrel a közép-pontban. Werfel rokonszenves ember és a felesége, Alma Mahler-Werfel legalább is origi-

nális nő; Golo Mann-nal mindketten a Franciaországból való közös menekülésük során barátkoztak össze – és a cseh-zsidó író személyét tulajdonképpen Thomas Mann is kedveli. De hogy most ezen az estén minden Werfel és a *Das Lied von Bernadette* című regénye⁶ körül forog, azt „leverőnek, degradálónak, ostobának, a büszkeséget és magányt sértőnek” találja. És Werfel *The Song of Bernadette*-je Amerikában ráadásul még nagy piaci siker is, amely az összes emigráns-kollégát háttérbe szorítja, és Hollywoodban nemsokára meg is filmesítik. Thomas Mann ezt rosszul túri. Még a költőzködés kellős közepén sem tudja lerázni bosszúságát: „Werfelről, dühösen.”

A japánok támadása a hawaii Pearl Harbor kikötőjében állomásozó amerikai haditengerészet ellen végre alkalmat szolgáltat Roosevelt elnöknek, hogy Amerikát beléptesse a második világháborúba. Mannék régóta vártak erre, egyre türelmetlenebbül. De Thomas Mann úgy érzi, most sem mennek a dolgok elég gyorsan és határozottan. Annyi bizonyos, írja februárban Agnes Meyernek, „hogy ezt a háborút a demokraták nem annak forradalmi jellege iránti kellő érzékkel, nem elegendő lelki merészséggel, kezdeményezéssel, határozottsággal viselik”. Attól fél, „hogy egyáltalán nincs meg a kellően világos és őszinte győzni akarás, mert félnek a változásoktól, amelyek együtt járnának a győzelemmel, és annak ára lennének.” Konkrétan kommunista fordulatot lát Európa közepén mint a háború valószínű következményét – ezt nem írja meg Agnes Meyernek, csak céloz rá. Neki ezzel nincs problémája. A „világforradalomtól” nem fél, jegyzi föl Thomas Mann nyáron a naplójában: „Lojális lennék a kommunizmushoz, diktatúrájának, ha az lenne a náci-mus alternatívája, készségesen, csaknem örömmel vetném alá magam.”

Hogy miért nem bízik az amerikaiak erejében és a nyugati demokráciák katonai és politikai győzelmében, ez Agnes Meyer számára nem világos. Nyíltan ki is meri mondani értetlenségét és kritikáját Thomas Mann felfogásával szemben. Ő erre azt jegyzi föl naplójában: „A Meyerné ostoba és bosszantó levele” – de aztán félresöpri a bosszúságot, amelyet a „királyi guvernánt” okozott, aki „pedagógiai zsarnokságot” gyakorol fölötte. „18-i levele elementáris esemény volt”, válaszolja. „Mivel érdemeltem ezt meg?” Négy nap múlva újabb levelet küld: talán még nem hangsúlyozta neki eléggé, hogy „legutóbb milyen roppant üdítően hangzott filippikája”. Ő szilárdan hisz Amerikában és Hitler elleni háborújának győzelmében.

Thomas Mann és Agnes Meyer viszonya általában is terhelt ebben az időben. Thomas Mann, nem tudván, hogy tulajdonképpen honnan származik a Library of Congress *Consultant*-jaként húzott fizetése, kritikusan nyilatkozott annak mértékéről. Ez Agnes Meyert arra készíti, hogy fellebbentse az előkelő fátylat mecénáskodásáról. Elmagyarázza Thomas Mann-nak, hogy a havi 400 dollár tőle származik. Az összeg nagyságát is megmagyarázza neki: „Nem úgy van az, hogy én azt mondtam magamban: »úgy, ennyi elég lesz« – nem, nem ilyen hidegen és matematikai módra történt ez a döntés, kedves barátom, hanem egészen másképp. Ez az összeg a teljes jövedelem, amely mint magánvagyonom a birtokomban van – tehát amivel tetszésem szerint rendelkezem, anélkül, hogy megkérdeznék valakit vagy a tanácsát kérném. Nem bánnam, ha több lenne, de ez viszont biztos – amennyire biztos lehet manapság valami.” Szép, csak enyhén hibás németségével még hozzáteszi: „Sem gyakorlati, sem eszményi rokonságunkban nem cselekszem más-ként. Mindkettőnek mindazt odaadom, amit adhatok.”

Az „ijedség és szégyen”, amiről válaszában Thomas Mann ír, nem tart sokáig. Március végén Agnes és Eugene Meyer látogatóba érkeznek Pacific Palisades-be, megtekintik az új házat, és Thomas Mann felolvas barátjának a készülő *József, a kenyéradóból*. Beszélgetéseikből „álnokságokat” hall ki, és ezekre tudatosan „értetlenséggel” reagál. Agnes Meyer, aki azt tervezi, hogy életrajzot ír Thomas Mannról, az első elbeszélések óta állandó

⁶ Magyarul: *Bernadette*.

östémájáról beszél vele: élet és szellem ellentétéről, a művész hidegségéről és a „közönséges örömből” való kirekesztettségéről. Thomas Mann a beszélgetésekből csak egyvalamit hall ki: „Minden annak megmagyarázására szolgál, miért nem kezdek vele viszonyt.” De van megnyugtatóbb fejlemény is, amiért érdemes „bizonyos rémületes, korlátok között tartandó dolgokat” elviselni. Meyerék segítségükről biztosítják arra az esetre, ha a nagy új ház fenntartási költségei túl nagyok lennének.

Agnes és Eugene Meyer, akik washingtoni politikai kapcsolataiknak köszönhetően kiválóan vannak informálva, beszámolnak a roppant méretű amerikai háborús termelésről, amely véghezviszi azt, amit az egész Mann család által olyannyira csodált roosevelti *New Deal* soha nem ért el: gazdasági fellendülést eredményez. Meyerék a katonai helyzetről és az amerikai csapatok bevetéséről is tájékoztatják Mannékat. Thomas Mann egy olyan „memorandummal” járul hozzá ehhez a beszélgetéshez, amelyet Giuseppe Borgese dolgozott ki, és amely elnyerte apósa tetszését: egy „támadási tervről” van szó, amely „Alaszkán, a Behring-szoroson, a Jeges-tengeren és Oroszországon át Németország és Japán ellen” irányulna. Agnes Meyernek nem sikerül elég jól palástolnia elképzelését a két botcsinálta katonai stratégián. „Meyerék hitetlenkedése”, jegyzi fel Thomas Mann sértődötten a naplójába.

Elisabeth Mann Borgese nem éri be a férje oldalán játszott szereppel. Becsvágyó. A zongorázásról, legalábbis komoly formájában, lemondott. Más célok felé fordul. Anyjának az év elején arról számol be büszkén, hogy két előadást kell tartania; az egyikért nem kap semmit, a másikért 25 dollárt. „Mindig is mondtam, hogy hamarosan sok pénzt fogok keresni.” A következő levelekben újra meg újra beszámol a *lecture*-jeiről, bensőleg a csodált nővér, Erika sikereinek nyomdokába lépve. Tavasszal az „öngyilkosság az emigrációban” témájáról kellene majd beszélnie – nemrég Brazíliában megölte magát Stefan Zweig, az egyik legsikeresebb német nyelvű szerző, noha sem politikai téren, sem anyagiilag nem fenyegette veszély. A téma „rendkívül gyűlöletes” számára, írja Elisabeth Mann Borgese az anyjának. Az irodalomhoz nem nagyon ért, Zweig stílusát szörnyűnek tartja (de ezt ebben az összefüggésben mégsem szabad kimondania), és aztán a *The Social Turner Hallban* tartandó rendezvényről kiderül, hogy korántsem olyan tiszteletreméltó, mint sejtette: Chicago német tornaegylete hívta meg. Thomas Mann ezt írja szeretett lányának: „Bár sokat kellett nevetnem is lecture-sikereiden, ezt öröm és megindultság járta át.”

Elisabethnek kis híján a bátyjáról is beszélnie kellett volna: Klaus Mann kiheverte a *Decision* bukását és a rákövetkező öngyilkossági kísérletét, de csak úgy-ahogy. A folyóirat-vállalkozás, amelyen mindenki csak a fejét csóválta, ártott reputációjának a New York-i irodalmi életben. Sokaknak, főleg barátoknak és ismerősöknek adósa, akik sejtik, hogy soha nem fogja nekik törleszteni tartozását. Neve hallatán New Yorkban nem nagy a lelkesedés. Alig talál már publikációs lehetőséget, nem hívják meg többé előadásokra vagy rendezvényekre. „Minden félresikerül”, jegyzi föl naplójában, amelyet most angolul vezet. Mégis ír, ami a kevés állandó dolog életében. Szokásos szelvészgyorsaságával (mindjárt angolul) megírja önéletrajzát, amelynek a *The Turning Point* címet adja. De az irodalmi fordulópont nem elég, valódi kell. Klaus Mann jelentkezik önkéntesnek a U.S.Armyba. Különös lépés ez a meggyőződéses pacifista részéről; mindenestre így megszabadul jelenlegi gondjaitól, a hitelezőktől, a perspektívtalanságtól. Nem utolsósorban amerikai állampolgár lehetne katonaként. Aztán kiderül, hogy aktuális barátja, Johnny, egy New York-i férfitprostituált megfertőzte szifilisszel. „Több éjszaka közvetlenül az öngyilkosság szélén”, írja a naplójában. Nemi betegsége miatt az Armynak sem kell.

A sok családi probléma közé, amelyekkel Katia Mann-nak törődnie kell, tartozik legújában a sógor is. Heinrich Mann a feleségével, Nelly asszonnyal egyre olcsóbb lakásokban él West Hollywoodban. Könyveladásokból származó jövedelme Amerikában szinte egyáltalán nincs, sikeres öccsének kell kiségetnie. Katia Mann 100 dollárt küld nekik ha-

vonta. Nemsokára a támogatás diszkrétebb formájára térnek át. Thomas Mann egy segélyalapon keresztül fizet Heinrich Mann-nak. Így ezt az összeget az adójából is levonhatja.

Heinrich Mann, aki időközben már 71 éves, testileg és szellemileg kezd leépülni. Felesége, Nelly nem éppen támasza. Hol egy mosodában dolgozik, hol egy kórházban, megszerzi az autóvezetői jogosítványt, de alkoholproblémái újra meg újra nehézségekbe sodorják. 1942 tavaszán a házaspár fontolóra veszi, nem lenne-e jobb nekik New Yorkban: Heinrich Mann városi ember, a kaliforniai klíma árt neki, és New Yorkban kedvezőbbek a publikációs lehetőségek. Katia Mann arról számol be Klaus fiának, hogy Erika és Heinrich Mann háziornosa „konspirálnak”: az „agg bácsi” pihenjen egy darabig öccse házában, és függessze fel a Keletre való átköltözést, míg Nelly, a „részezes ribanc” hadd utazzon csak előre. Heinrich Mann úgy fogja „élvezni” a feleségétől való elszakadást, magyarázza Katia Mann tovább a tervet, hogy „a kártékony néemberhez” nem is akar majd többé visszatérni.

1942 áprilisában tehát Heinrich Mann egy időre öccse Pacific Palisades-i házába költözik, és Katia Mann gondolja. Ez „eléggé értelmetlen áldozat”, állapítja meg, mivel a sógor egyfolytában a feleségéről áradozik, és esze ágában sincs elhagyni őt. De mihelyt visszatérne hozzá, folytatja, „úgyis elszabadul újra a pokol, ami nálunk abban nyilvánul meg, hogy folytonosan telefonhívások futnak be a nő tűrhetetlen viselkedése miatt, aki részezen randalíroz mindenfelé, úgyhogy nem is maradhatnak tovább a lakásukban”. Mindez egy „szomorú és megoldhatatlan problémahalmaz”, fejezi be a beszámolót Heinrich Mannról, „mert annyit, hogy ne csak a szerény megélhetésre fussa, hanem a nő kicsapongásaira is, nem tudunk adni neki, és így nem fog kilábalni a nehézségekből és katasztrófákból, amelyek természetesen az egészségét is aláássák és rombolják a tehetségét vagy már le is rombolták.”

A tervek mind megghiúsulnak, mint Katia Mann sejtette. Heinrich Mann Los Angelesben marad, kitart a felesége mellett, és mindketten továbbra is Thomas és Katia Mann anyagi támogatására és alkalmi látogatásaira szorulnak. „Heinrich és a felesége vacsorára”, jegyzi fel Thomas Mann júniusban a naplójában. „A nő részeg, harsány és pimasz. Zavarta H. felolvasását II. Frigyes életének egy jelenetéből. Belebetegedtem. Utoljára volt itt. Búcsú nélkül visszavonultam.”

Golo Mann júniusban levelet ír Erich Kahler barátjának a Pacific Palisades-i új szülői házból Princetonba: „A Nyugat vonzó tulajdonságai (ezek túlnyomórészt a természet szépségei) Keleten hiányoznak: Keleten viszont megvan az, ami Nyugaton nincs: ott tudniillik mégiscsak van némi komolyság és szellem a levegőben.” Los Angelesben, hát még a német emigránsok körében, akiket Golo Mann nagy ívben elkerül, mindezt nem találja. „Itt van nekünk a tenger, amelyben nagy élvezettel megfürdöm mindennap: és újabban egy nagy kert, amelyben anyám és én kétségbeesett harcot vívunk a gazok ellen: aztán még az, hogy egész évben rövid újjú ingben járunk, nyakkendő soha, cipőt ritkán viselünk, soha nem piszkoljuk össze magunkat, soha nem látunk nyomorúságot, szegénységet, szomorúságot, csúfságot – ezek Kalifornia előnyei. Olyanok, hogy csak öregúrként szabad itt véglegesen letelepedni.” És akkor még megkockáztat egy politikai prognózist: „A United Nations meg fogja nyerni a háborút, Adolf Mester pedig már túl van élete legsebbe korszakán: de aztán nemsokára vége lesz az Uniónak, belül is, kívül is.”

Golo Mann már régóta próbál biztonságos távolságot tartani családjától. Alkalmilag látogatóba jönni hozzájuk, az egy dolog, de immár 33 évesen ágyra, étkezésre és zsebpénzre rászorulva lenni a szülői házban, az valami más. Az emigráció által kikényszerített szoros kötődés a családhoz, „hogy eljövendő biográfusom szavait használjam, fejlődésem szempontjából legalább annyira hátrányos volt mindig, mint előnyös”, írja Manuel Gasser barátjának. De munka és saját fizetés híján Golo Mann-nak nem nagyon van más választása, mint beletörödni ebbe. Befejezi könyvét Gentről, de egyelőre nem talál hozzá kiadót; apja ghostwritereként hasznosítja magát; és továbbra is pályázik college-oknál tanári állásokra.

Leveleiben már azon is gondolkodik, hogy mint gyári munkás keressen magának állást. Ekkor a michigani Olivet College-től levelet kap, amelyben meghívják, hogy ősztől ott tanítson – arról a college-ről van szó, amelyben egy évvel előbb már tartott előadásokat.

Gret és Michael Mann-nak megszületik a második gyermeke. Négy héttel a szülés várható időpontja előtt Michael Mann Pacific Palisades-be viszi Frido fiát. Thomas Mann úgy megőrül a „fiacskájának”, mint több mint húsz éve „gyerekecskéjének”, Elisabethnek. „Ő az én utolsó szerelmem”, írja Agnes Meyernek januárban, amikor Frido már öt hete náluk volt.

„Meghatóan kedvesen” bánik Golo is a kis unokaöccsével, számol be Katia Mann Klausnak, „és nagy kár lenne, ha nem lenne egyszer neki is saját kis családja. De Olivetben aligha találja meg az igazit, és a végén egyáltalán nem is lesz ilyen ebben az országban.” Hogy a homoszexuális fiú családtervezését más probléma is akadályozza, mint az igazi feleség megtalálása, azt nem említi. Katia Mann is meg van áldva azzal a tehetséggel, hogy ne lásson meg olyan dolgokat, amelyeket nem akar látni.

Július 20-án nehéz szüléssel világra jön Anthony Mann. A gyermeket olyan károsodások érik, amelyekről már most sejthető, hogy későbbi fejlődése során láthatóvá is válnak: beszédképessége és látása korlátozott marad. A tervezettnél sokkal később, négy hónap múltán, ősszel viszi haza Gret és Michael Mann a nagyszülőktől a kétéves Fridót. A gyerekek „kábán” reagál, először nem ismeri meg a szülőket. Toni öccsére, akit három hónapos korában lát először, féltékenyen reagál.

Zürichben élő idős édesanyjáról Katia Mann már csak keveset hall. „Olyan vagyok, mint akit főbe kólintottak, és egyszerűen nem tudok írni”, olvasható Hedwig Pringsheim 1941 októberében kelt levelében. A nagy levélfíró, aki mindig élénk levelezésben állt leányával, észleli kezdődő demenciáját, és egyre inkább visszahúzódik. Már csak ritkán ír. 1941 decemberében elküldi új címét, egy olcsóbb zürichi bérházét. Még megpróbálkozik a vidámabb hangnemmel, „már minden egész pofásan néz ki nálam”. De aztán nem megy tovább. „Befejezem mára, mert ez nem levél, ez csak egy boríték.” Legközelebb Katia Mann már azt a hírt hallja anyjáról, hogy 1942 júliusában meghalt. A konstanzi határon, ahol a német hatóságok pontosan négy évvel előbb megtagadták az idős Pringsheim házaspártól a határátlépést és ezzel azt, hogy meglátogathassák a lányukat, anya és leánya sejtették: soha többé nem fogják viszontlátni egymást.

New Yorkban az újonnan alapított L. B. Fischer kiadónál megjelenik Klaus Mann *Turning Point*-ja. Fritz Landshoff és Gottfried Bermann Fischer, a két német kiadó, akik a francia emigráció idején oly sok viszályt okoztak a Mannok között, és akik újra meg újra Thomas Mannért vetélkedtek, most együttműködnek. Klaus Mann 35 éves korában már a második önéletrajzát publikálja. A *Turning Point* rosszul fog: pár száz példányt adnak el belőle. Mindenesetre az amerikai kritika jól fogadja. Az apa a könyv „őszinte, szinte lelkes sikeréről” számol be Agnes Meyernek, és utal arra, hogy „nemcsak this amazing familyről ad tetszetős képet, hanem a korszakról is”. Őt magát a családtörténet ilyen közvetlen, nem irodalommá átfőrtélt ábrázolása kissé kínosan érinti, amint kivehető leveléből, amelyet a könyvről Klaus Mann-nak írt. Rosszindulatú kritikuskok „jót mulathatnak e vallomások családias bizalmasságán”. Fölteszi magának a kérdést, nem „kissé korai vállalkozás-e” máris megírni a saját élettörténetét. A gyermek- és ifjúkori emlékek frissessége azonban a könyv mellett szól. „Mi, szülőcskék végtére is elégedettek lehetünk azokkal a figurákkal, akiket alakítunk.” Hogy ezen túlmenően Thomas Mann-nak nem tetszik az a milió, amely a fiát vonzza, az nyilvánvaló. „Kétségtelenül fölöttébb fennkölt gyülekezet, de azért mindenkinek hiányzik egy kereke.” Mindent egybevéve a *Turning Point* „szokatlanul bájos, kedélyesen érzékeny, okos és becsületes-személyes könyv”.

Fordulóponttra érkezett Michael Mann is. Hegedűtanára, Henri Temianka azt ajánlotta neki, hogy a hegedűről térjen át a brácsára. Rengeteg a kiváló hegedűs, brácsásból viszont

csak kevés jó van. Úgyhogy Michael Mann most intenzíven gyakorol az új hangszeren, amely kicsit nagyobb és mélyebben zengő. Aligha véletlenül következménye a hangszer-váltásnak, hogy Michael Mann novemberben a jó hírű *San Francisco Symphony Orchestra* tagjai sorába léphet.

A michigani Olivet College-ban, Amerika egy félreeső csücskében, négy órányi autó-útra Chicagótól Golo Mann 1942 ősztől történelmet tanít. Ez mindenekelőtt amerikai történelmet jelent. A tananyagot előbb könyvekből el kell sajátítania. Túl van terhelve munkával, írja Elisabeth hűgának, ezért nem tudja most Chicagóban meglátogatni: „Rendszerint három óraker kelek, és nemsokára meg fogok halni: de máris a the most brilliant man of the facultynek számítok!”

Thomas Mann hangja rendszeresen hallható Németországban. Az angol rádió számára minden hónapban ír és felolvas egy beszédet a *Német hallgatóknak*, amelyet fölvesznek lemezre, és aztán Londonból több alkalommal sugározzák. Olyan kritikusok, mint az amerikai teológus, Reinhold Niebuhr figyelmeztetnek, hogy Thomas Mann mind hanghordozás szempontjából, mind tartalmi téren igen leereszkedően beszél, és ténylegesen kevés reményt nyújt a német népnek; különösen azok iránt a németek iránt nincs benne megértés, akik maguk is Hitler bukását áhítják.

Két dolgot mindenesetre Thomas Mann megvilágít német hallgatóinak: van egy másik Németország is (amelyet ő képvisel); és olyan információkat nyújt nekik, amelyeket a hazai sajtóból nem tudhatnak meg. Júniusban beszámol a „Véreb” Reinhard Heydrich elleni merényletről, és a németek rettenetes bosszújáról is, akik lerombolják a Lidice nevű falut, és csaknem összes lakóját meggyilkolják, mert a merénylő állítólag itt húzta meg magát. A zsidóság legyilkolásáról is értesülnek Thomas Mann hallgatói, legalábbis arról, amit ebben az időben Amerikában tudnak erről. Thomas Mann már 1942 januárjában beszámol azokról a kísérletekről, amelyek során holland zsidókat gázosítottak el. Szeptemberben „a zsidók kiirtásának tébolyító komolyságáról” és 700 000 már meggyilkolt zsidóról beszél. „Tudjátok ti ezt, németek? És mit szóltok hozzá?” Befejezésül arról a 11 000 lengyel zsidóról beszél, akiket vasúti vagonokban mérgező gázzal pusztítottak el. „Megvan a részletes leírás az egész eljárásról, az áldozatok sikoltozásáról és imádkozásáról és az SS-hottentották kedélyes nevetgéléséről, akik véghezvitték ezt a tréfát. És akkor ti, németek csodálkoztok, sőt felháborodtok, hogy a civilizált világ arról tanácskozik, milyen nevelési eszközökkel lehet azokból a német nemzedékekből, melyek agyát a nemzetiszocializmus formálta, tehát morálisan teljesen korlátolt és eltorzult gyilkosokból embereket csinálni?” Propagandacélokra, tehát hogy rábeszélje a németeket a megadásra vagy az ellenállásra, a vádoló hangnem valóban nem alkalmas. De azt nem mondhatja senki, aki hallotta Thomas Mann beszédeit, hogy nem tudott semmiről.

New York 1942 októberében: Klaus Mann csődbe jutott. És életében most először túl büszke, hogy már megint a szüleitől kolduljon pénzt. „Holnap újabb nap jön, mikor nem jut rendes ételre és hosszasan tűnődhetek, hogy megengedhetem-e magamnak a földalattit és egy újságot.” Úgy érzi, egyedül maradt. Ha beszélget valakivel, mint épp Carson McCullersszel, az írónővel (kölsönösen biztosítják egymást arról, milyen nagyszerűek), úgy érzi magát, mint egy színész. „Szétmart a szomorúság és a magány. És ugyan miért ne profitálnék ebből a félelmetes elszigeteltségből? Mivel nyilvánvalóan senki sem hajlandó és képes segíteni nekem, nincs joga senkinek, hogy beleártsa magát halálvágyamba.” A napló búcsúlevéllé válik, annak elbeszélésévé, hogyan jutott ide. A „vigasztalan helyzetemről való tépelődés” kellős közepébe befut Thomas Quinn Curtiss barátjának telefonhívása, akinek sok pénzzel tartozik. Curtiss találkozót beszél meg estére Klaus Mann-nal, meg akarja hívni vacsorázni. „Tehát azt mondom, o.k., és elhalasztom az öngyilkosságot.”

Beadatja magának a szifilisz elleni napi injekcióját Martin Gumpertnél⁷ („5 cent a földalati jegyre”), aztán elmegy egy partyra, iszik pár highballt, ismét társalog Carson McCullersszel, aztán Janet Flannerrel (az apjáról készült *New Yorker*beli portré szerzőjével) és Mercedes de Acostával (aki állítólag Greta Garbo szeretője, Klaus Mann „nevetségesen lesbikus” külsejűnek találja). Szállodaszobájába visszatérve éri Curtiss értesítése, hogy a vacsorameghívást elhalasztja 22 órára. „Azt mondom erre, »that’s fine«, és elhatározom, hogy most azonnal megölöm magam.” De aztán meglátogatja Johnny barátja, fölkeresik együtt a hotel bárját, Klaus Mann az italokat a számlájára íratja. „Aztán szeretnék visszavonulni, hogy végre legyen már túl »rajta«. De Johnny – mikor észreveszi, hogy le vagyok égve és éhes vagyok – ragaszkodik hozzám, hogy elmenjek vele Thompson’s-hoz, ahol az utolsó pennyjeit arra költi, hogy vegyen nekem valamit enni. Végtelenül hálás vagyok ezért az egyszerű gesztusért, amelyet nem fogok elfelejteni.” Nem sokkal később Johnnyt letartóztatják mint dezertőrt. És Curtiss végleg lemondja a vacsorameghívást. „Ez nyilvánvalóan a megfelelő pillanat. Elhatározom, hogy nem vesztegetem tovább az időt, hanem gyorsan végzek a »dologgal«. Forró fürdőt készítek, és fogom a kis kést – amelyet néhány hete erre a célra vettem. Megpróbálom felválni az ütőeremet a jobb csuklómon. De a kés nem olyan éles, mint vártam; azonkívül eléggé mocskos – úgy értem, a kés és az egész ügy. Fáj – nem nagyon, de kellemetlen. Kezdek vérezni. Abbahagyom, feltételezem, azért, mert félek. Mikor épp azon gondolkodom, megpróbáljam-e még egyszer, szól a telefon: *Christopher* [Lazare] szeretne inni velem valamit.” Elmennek kettesben a Times Square-re. „Christopher észreveszi ezt az ostoba kis sebet a csuklómon. Azt mondja, ne legyen gyerekes. Ő és én, mondja, nem arra vagyunk rendelve, hogy így meglépjünk. Hosszú ideig kell élnünk és szenvednünk. »Túláságosan kellemes volna ilyen ripsz-ropsz meghalni.« Berügünk. Christopher fizeti az italokat.”

Másnap: „Utolsó kívánságom, hogy *John Fletcher*, 29-es cella, rendesen bánjanak. Ő igazán derék fickó.”

Következő nap: „Újból megpróbáltam, nem sikerült.”

1942 novemberében Monika Mann New Yorkba költözik. Sajat elhatározása, valami újat akar kipróbálni, távol a családtól. Anyja azt írja Klausnak, hogy gyanúja szerint Monika „főleg azok miatt a szerénynél is szerényebb otthoni szolgálatok miatt akar Keletre költözni, amelyekre mégiscsak kötelezve érzi magát”. Ez a csípős anyai megjegyzés alighanem arra utal, hogy végeredményben már egészen jól ment a mindennapos együttélés a nehéz lánnyal, még hasznát is lehetett venni. Kicsit később az anya Monika „szerény hasznavehetőségét” dicséri, így mondják a családban, ha valamit jónak ítélnék. Nem ez az utolsó szó Monika ügyében.

Erika Mann ebben az előadó-szezonban koronázza meg eddigi *lecture*-utazói karrierjét: négy különböző előadással ötven városban lép fel. Barátnőjének, Lotte Walternek, aki továbbra sem tud apja és Erika viszonyáról,⁸ ezt írja novemberben: „Azon a 12 napon, amelyeket most igyekszem majd épp túlélni, 17 (tizenhét) *lecture*-t kellene megtartanom, 17 szanaszét szórt helységben! De ahol van egy villa, ott van út is, és ahol nem jár vonat, ott is jár busz.”

Az év elején Erika Mann annak a propaganda-hatóságnak dolgozott, amelyet az amerikaiak a hadba lépésük után kezdtek felépíteni, de nemsokára visszakozott, mert csalódott, amiért határozott elképzeléseit nem akarták megvalósítani. Minduntalan panaszkodik, hogy az ország túl keveset tesz az ellenséges aknamunka ellen; még a Hotel Bedfordban is úgy érzi, hogy náciuk veszik körül. Tavasszal nyilvánosan követelte, hogy az amerikai rádiók ne játsszák többé olyan német komponisták és előadók zenei felvételeit,

⁷ Német-amerikai orvos és író, Klaus Mann barátja és egy ideig Erika Mann szeretője.

⁸ Erika Mann-nak ebben az időben titkos szerelmi viszonya volt a nála csaknem harminc évvel idősebb világhírű karmesterrel, Bruno Walterrel.

akik, mint Richard Strauss, kiegyeztek a hitleri Németországgal. Feszült nyilvános vita támad, amelyben ő szellemesen és éles elméjűen vesz részt. És ez is része a harcának: már két évvel előbb önként fölvette a kapcsolatot az FBI-jal, és felajánlkozott informatornak, hogy segítsen kinyomozni az Amerikában tevékenykedő náci-szövetségeket. Nem „IM Erika”, nem épül be spicliként a német emigránsok közé; de gátlásai sincsenek azzal szemben, hogy a titkos szolgálatsnak dolgozzon. Erika Mann „útlevél-férje”, W. H. Auden egyszer azt írta neki: „ne gyűlölködj túl sokat”.⁹

Mikor a legidősebb gyermekek ezen a nyáron meglátogatják egyszer a szülőket, össze-tűzés támad köztük. Klaus Mann-nak az a véleménye, hogy Amerika a háború következtében el fog vadulni, ezért ki kellene maradnia az európai vérfürdőből. Ezzel az álláspontjával, amely a U. S. Armyba való jelentkezését tekintve nem mentes az ellentmondástól, egyedül marad a családban. Erika semmilyen differenciálást nem enged meg mindaddig, amíg nem nyerik meg a háborút. Az anya bírálja fia „lagymatag pacifista magatartását”, az apa pedig úgy összeszólalkozik Klausszal, hogy utána két napig betegen fekszik az ágyában. Thomas Mannt harcias nyugtalanság fogja el íróasztalánál. Már hónapok óta azzal zaklatja Agnes Meyert a leveleiben, hogy bírálja Amerikát, amiért nem eléggé eltökélten háborúzik. Naplójában üdvözli a német városok elleni támadásokat: „München bombázása 200 repülővel. A robbanások egészen Svájcig elhallatszanak, sok mérföldnyi messzeségig reng a föld. Történelmi szempontból rászolgált erre az ostoba város.” Klaus Mann a heves családi vitában szóvá tette, hogy vigyázni kellene, nehogy a Hitler-ellenes harcban odavesszenek a német értékek. Épp ezt nem akarja hallani senki.

November 17-én Thomas Mann megtartja az első előadását mint *Consultant* a washingtoni Library of Congressben. Nagy regényvállalkozásáról beszél, amelyet nemsokára be fog fejezni: a *Józsefről*. Agnes Meyer ragyogóan előkészítette a fellépést: három nappal az előadás előtt a *Washington Post*-ban és a *New York Times*-ban megjelentetett egy cikket az *Order of the Day*-ról, Thomas Mann politikai esszéinek gyűjteményéről. Az alapos és magasztaló írás a legnagyobb rokonszenv és csodálat hangját üti meg – és felkészíti az amerikai elitet az estére. A könyvtár zsúfolásig megtelt auditóriumába a Library igazgatója vezeti be Thomas Mannt – és Henry Wallace, az Egyesült Államok alelnöke. Thomas Mann nyilvános amerikai karrierjének csúcspontja ez, és ő örökre hálás is marad az alelnöknek nyájas-érdemes szavaiért és a megtisztelő méltatásért. Az előadást követő fogadáson, amelyre Agnes és Eugene Meyer házában kerül sor, az alelnök mellett Thomas Mann találkozik Francis Biddle igazságügyi miniszterrel, Henry Morgenthau pénzügyminiszterrel, a Legfelső Törvényszék néhány bírójával és Lord Halifaxszal, a brit követtel; a nagy újságíró, Walter Lippmann is elfogadta Meyerék meghívását. Thomas Mann ismét kibékült Amerikával, amellyel legutóbb megint bőszen hadakozott.

Négy nap múlva Katia és Thomas Mann távoznak Washingtonból. A látogatás programja fárasztó volt, és a „háziasszony” nem kevésbé. Thomas Mann-nak fel kellett olvasnia a regényéből, és beszélgetnie Agnes Meyerrel, ami ahhoz képest, hogy mennyire létszükséglete a távolságtartás, túlságosan intimre sikerül. „Madame búcsúzóul a szobámban”, jegyzi fel a naplójában, „utálatos bizalmaskodás. El innen, el.” Tovább utazik New Yorkba. A következő napokban a sok „el innen” miatt Thomas Mann elfelejt jelentkezni Meyeréknél, hogy megköszönje nekik a nagyszabású washingtoni fellépést. Agnes Meyer neheztel. „A Meyerné roppant fatális levele”, jegyzi fel a naplójában. Ír neki egy „csillapító táviratot, amely sehogy sem felel meg bosszankodásomnak” (minden a legnagyobb rendben, csak a kötelezettségek halmozódása megakadályozta, hogy előbb

⁹ Mivel az emigrációban végzett náci-ellenes tevékenysége miatt Erika Mann kezdettől fogva számított rá, hogy bármikor megfoszthatják német állampolgárságától – ami 1935-ben meg is történt –, ezzel nagyjából egy időben – a számára létfontosságú útlevél érdekében – névházasságot kötött W. H. Auden brit költővel, akit a húszas évek végén Berlinben ismert meg.

jelentkezzen). Hamarosan Meyerék is betoppannak New Yorkba. A találkozásuk eléggé fagyosan telik: „A nő degoûtant, a férj végül nevetlenül mogorva. A búcsú olyan rideg, amilyet a kapcsolat megérdemel.”

Mielőtt hazatérnének, Katia és Thomas Mann San Franciscóban meglátogatják Michael Mannt és családját. Első ízben hallgatják meg legkisebb fiukat mint brácsást az új zenekarában. Helyzete mindamellett „bajos” a szimfonikusoknál, véli Thomas Mann, és Pierre Monteux karmesterhez írott levelével fia segítségére siet. Aztán Michael Mann még meg is betegszik, bélelzáródás, kórházba kell mennie. Nemsokára szokatlanul csüggedt levelet ír anyjának otthonából, ami időközben már egy másik ház Mill Valley-ban, jóval közelebb San Franciscóhoz. Vajon helyes volt-e egyáltalán az a döntése, hogy zenész legyen? „Ha idejében tisztában lettem volna velem, hogy a hivatásom milyen űzött társasági életmóddal és munkavégzéssel jár együtt, nem ezt választottam volna.” A San Franciscó-i szimfonikusok januárra a legendás Leopold Stokowskit várják. Vendégkarmesterként Sosztakovics 7. szimfóniáját fogja vezényelni, amely azután lett világszerte népszerű, hogy 1942. augusztus 9-én a körülzárt és a német csapatok által bombázott Leningrádban adták elő. Michael Mann félienken tekint a *Leningrádi Szimfóniára*: Stokowskinak „állítólag az a szokása, hogy kipécéz fiatalurakat a zenekarból, és egyedül játszat elő velük különösen nehéz szakaszokat...”

December közepén Katia és Thomas Mann visszatérnek utazásukról Los Angelesbe. Pacific Palisades-ben első útjaik egyike német emigráns szomszédaikhoz vezet, akik vigyáztak a házukra. „Tea után látogatás Horkheimeréknél, hálából a felügyeletért és a nővények gondozásáért.”

GYÖRFFY MIKLÓS fordítása